

Davit Çoçışvili

Tarix elmlər doktoru,

Qori Dövlət Universitetinin professoru,

İkidilli təhsil üzrə təlimatçı

İkidilli məktəblərdə tarixin tədrisinin bəzi məsələləri

Abstrakt

İkidilli təhsil müasir dünyanın bir çox ölkələrində sınaqdan keçmiş və səmərəli şəkildə istifadə edilən metodlardan biridir. Gürcüstanda ikidilli təhsil 2004-cü ildən başladı, "SİMERA" beynəlxalq təşkilatının dəstəyi ilə qeyri-gürcüdüillə əhalinin sıx yaşadığı bir neçə rayonun dörd məktəbində tətbiq olundu.

Bizim həqiqətlərdə ikidilli təhsil məktəbin administrasiyasından daha artıq məsuliyyət tələb edir, nəinki adi tək dillə məktəbin administrasiyasından. Çünki ikidilli təhsilin tətbiqi və nailiyyəti üçün menecment şagirddən, valideynden, icmadan və ümumiyyətlə, cəmiyyətdən gələn bir sıra risk-amillərin dəf edilməsini tələb edir.

İctimai elmlərin ikidilli təhsil prosesinə cəlb olunması bir çox skeptiklərin demək olar ki, məntiqi narazılığına səbəb olur. Dəlil olaraq onu gətirmək olar ki, bu fənlərin tədrisi kifayət qədər böyük həcmli leksik ehtiyatın biliyini tələb edir. Amma qeyd etmək lazımdır ki, dəqiq və təbiətşünaslıq fənlərinin iki dildə tədrisi zamanı işlənilən hazırlanan frazeoloji klişelər sinif otağında bir sıra fəallıqların həyata keçirilməsinə, işgüzar ab-hava yaradılmasına, şagirdin koqnitik bacarıqları üçün nəzərdə tutulan simulyativ və interaktiv əməllərin həyata keçirilməsinə və şagirdlərin milli eyniliyi qoruyub saxlamağa az imkan verir.

Gürcüstan dövlətçiliyinin quruluşunun çoxəsrlik yolunda geosiyasi xüsusiyyətlər və limitrof zonaların çoxluğuna görə Gürcüstanda multimədəni cəmiyyət formalaşdı, onun maraqları ictimai formasiyalarla birlikdə dəyişirdi.

Sovet İttifaqının dağılmasından və Gürcüstanın müstəqil dövlət olmasından sonra Gürcüstanda yaşayan etnik azlıqların gürcü dövlət məkanına inteqrasiya məsələsi gündəmə düşdü. Bu problemin həlli, ilk növbədə, qeyri-gürcüdülli ümumtəhsil məktəblərinin “Şaqren dərisinə” çevrildi. Məktəbdə mövcud saatların sayı şagirdlər üçün dövlət dilini tam dəyərli öyrənmək kifayət etmirdi. Beynəlxalq təşkilatların müdaxiləsi və Təhsil və Elm Nazirliyinin xoş məramı ilə 2004-cü ildə bir neçə məktəbdə ikidilli təhsil təcrübəsi tətbiq olunmağa başladı, hansı qeyri-gürcüdülli şagirdlər üçün müxtəlif fənn bloklarında fənləri gürcü dilində öyrətməklə gürcü dilinin daha yaxşı mənimsənilməsinə köməkliyin göstərilməsi məqsədini daşıyırdı. Aidiyyəti orqanların bu məsələyə qarşı yanaşmalarının tez-tez dəyişməsi ikidilli təhsil fəallığını gündəlikdə saxladı, amma arzu edilən nəticə alınmadı. Səbəb maliyyələrlə yanaşı risk-amillərin olması idi, hansının həlli üzərində məsuliyyətdən məktəblərin administrasiyası boyun qaçırırdılar. Nəticədə 40 pilot məktəbdən ikidilli təhsil təcrübəsini bir neçə məktəb saxladı. Belə məktəblərdən biri 5 il ərzində işlədiyim Marneuli munisipalitetinin Candar ictimai məktəbi oldu. Öz təcrübəmdən irəli gələrək, tarix fənninin dövlət dili ilə tədrisinin bir neçə xüsusiyyətini sizə təklif edirəm.

Tarix elminin tədrisi məktəbdə şagirdin spesifik və ümumi bacarıqlarını və əxlaqi dəyərlərini formalaşdırır.

Spesifik bacarıqlar:

- zaman və məkanda istiqamətlənmə
- tarixi şərh
- tarixi-coğrafi vasitələrin istifadəsi
- zaman və məkanda bölgü
- mövqenin işlənilib hazırlanması, tənqid

və müdafiə

Ümumi bacarıqlar:

• Problemin dərk edilməsi və əlaqələrin təyin edilməsi

- informasiyanın tapılması və təşkili
- yaradıcılıq bacarığı
- kommunikasiya
- tədqiqat
- problemi həlli
- modelləşdirmə
- tədris bacarığı
- əməkdaşlıq

Əxlaqi dəyərlər:

• insan ləyaqətinə və hüquqlarına hörmətlə yanaşmaq

- şəfqət və qayğıkeşlik
- vətənə sevgi
- prinsipiallıq və vətəndaş cəsurluğu
- vicdan və zəhmətsevərlik
- bərabərlik
- tolerantlıq
- ədalət və qanunlara hörmətlə yanaşmaq

Ümumiyyətlə, fənnin və dilin inteqrativ tədrisində unutmamalıyıq:

1. İlk növbədə bu və ya mövzuda təqdim edilən anlayışları, əsas məsələlərin aspektləri müəyyənləşdirilməlidir ki, dərsin

gedişində şagird nəyə sahibdir və nəyə sahib olmalıdır.

2. Dərs prosesində öyrənilən məsələlərin yanında müəllim dil materialının çatdırılmasını tarazlaşdırmalıdır

3. Planlaşdırılmalıdır ki, hansı fəallıq dövlət dilində və hansı ana dilində keçirilsin.

4. Lazımı ikidilli əyani vəsaitlər və ya şagirdin koqnitik bacarıqlarını aktivləşdirən bir vizual material seçilsin.

5. Fənn standartının nəzərə alınması ilə fənn və dil məqsədləri, dərs fəallıqlarının tipləri, ikidilli layihələr və kommunikasiya fəallıqları müəyyənləşdirilsin

6. Dilin tədrisi hesabına fənnə zərər dəyməsin. Çalışmalıyıq ki, fənnin maksimum biliyini şagirdə ötürək, dövlət dili ilə dərsi qarışdıraq.

Müəllim vaxt bölgüsünü düzgün aparmalıdır. Proporsiyanın şablonu yoxdur, bunu ehtiyac göstərir və buna auditoriya imkan verməlidir.

Nəticə

Gürcüstanda baş verən təhsil islahatının ən əhəmiyyətli komponenti ikidilli təhsilin Gürcüstan təhsil məkanında tətbiq edilməsidir. Etnik azlıqların sosiallaşdırılması və onların tamdəyərli inteqrasiya gürcü dövlətçilik məkanında kommunikasiya xaricində nailiyyətli olacaqdır. İkidilli təhsil multimedani cəmiyyətdə uşağın hazırlığının əsas elementlərindən biridir. Gürcüstanın hər zaman multietnik ölkə olduğuna görə, günü-gündən

ikinci dilin, bizim halımızda dövlət dilinin – gürcü dilinin tədrisi ehtiyacı artır. Dövlət siyasəti ondan ibarətdir ki, etnik azlıqlar dövlət dilini, mədəniyyət və ənənələrə paralel olaraq, öyrənsinlər.

Parnavaz

Kartlinin birinci çarı

Dərsin məqsədi: (45 dəq.) şagirdlər üçün birinci çar Parnavazın fəaliyyəti haqqında informasiyanın çatdırılması, qeyd edilən tarixi dövrün xronoloji çərçivələrinin müəyyənləşdirilməsi, xəritələr üzərində istiqamətlənmə

Nəticələr və indikatorlar:

1. Şagird il hesabatı sistemini başa düşür. Tarixi hadisələri və faktları tarixi dövrlə əlaqələndirir:

a. Zaman xəttində Parnavazın çarlığının xronoloji mərhələsini qeyd edir

b. Parnavazın çarlıq müddətini müəyyənləşdirir

2. Şagird tarixi-coğrafi vasitələri şərh edir:

a. xəritədə eristavilikləri axtarır

b. konturlu xəritəyə Saspaspeto (Daxili Kartli) sərhədlərini köçürür.

Metod: a. Mətnin çatdırılması

b. Şəxsiyyətin və tarixi dövrün xarakterizə edilməsi üçün mənbədən istifadə etsin

c. qrupda iş

d. Sınıf qarşısında təqdimat

Resurs: lövhə, təbaşir, xəritə, konturlu xəritə, rəngli karandaşlar, mətnin kserosurətləri

Fəallıq #1

Müəllim sinfi qruplara bölür və əvvəlcədən hazırlanmış mətni paylayır. Şagirdlərə söyləyir ki, onlar verilən mətnə birinci Kartli çarı Parnavaz haqqında məlumat tapsınlar. Hər bir qrupdan seçilmiş bir-bir üzv materialı təqdim edir və başqa qruplar tərəfindən nöqsanlar doldurulur

Fəallıq N2

Müəllim şagirdlərə tapşırır ki, əvvəlcədən paylanan zaman xəttində Parnavazın çarlığının xronoloji çərçivələrini qeyd etsinlər.

Mətn:

E.ə. IV-III əsrlərdə Şərqi Gürcüstan ərazisində Kartli çarlığı formalaşdı. Onun çarı Parnavaz idi. O, Qərbi Gürcüstanın hakimi ilə yadelli qəsbkar Azonu məğlub etdi. Kartli çarlığı səkkiz eristaviliklərə bölünmüşdü – Arqveti, Kaxeti, Tsunda, Samsvilde, Xunan, Odzrxe, Klarçeti və Eqrisi və bir spaspətiyə - Şida Kartliyə. Paytaxt Msxeta idi, əsas qala – Armazi qalası. Parnavaz gürcü əlifbasını yaratdı.

Mənbələr:

...yalnız birini spaspət təyin etdi və Tfilisdən və Araqvidən Tasiskariyə və Pərvanəyə qədər əyalətləri verdi, bu ərazi Şida Kartli adlanırdı. Və bu spaspət çardan sonrakı adam idi bütün eristavilərin üzərində hakimlik edirdi.

...İyirmi yeddi yaşında taxt-taca sahib oldu və yetmiş beş il çarlıq etdi... və onun çarlıq etdiyi hər bir günü dinclik içində keçirdi, Kartlidə quruculuq işləri görüb oranı tamamladı. Yaz və payız aylarını Msxetada, Sameupo şəhərində və qış aylarını Qaçianda keçirirdi. Yay aylarında isə Tsundada keçirirdi. Ara-sıra isə Eqrisiyə və Klarçetiyə gedir və hamının işini yoluna qoyurdu.

Tapşırıq: şagird qruplarına tapşırıq verilir, siyasi xadim kimi Parnavazın portretini təqdim edir. Bu işi yerinə yetirdikdən sonra hər bir qrupdan bir məruzəçi qeyd edilən mövzu haqqında təqdimatı nümayiş etdirir.

Qiymətləndirmə: (10 ballıq sistem)

1. Qrup işinin qiymətləndirilməsi (qrup işinin bacarığı, qrup üzvləri ilə əməkdaşlıq, qərarın qəbul edilməsində iştirak etmək 0-1-2 bal)
2. Fərdi işin qiymətləndirilməsi (müəllim hər bir düzgün verilən cavabı qiymətləndirir 0-1-2 bal)
3. Təqdimat (müəllim şagirdin müstəqil düşünmə, fikir ötürülməsi və düzgün müzakirə etmək bacarığı 0-1-2 bal)
4. Xəritədə istiqamətlənmə bacarığı 0-1-2 bal
5. Konturlu xəritədə iş bacarığı 0-1-2 bal

Leksiki bank:

2. Gürcüstanın tarixi-coğrafi bölgüsü (2 dər)

Dərsin məqsədi: (90 dəq.) 1.

Gürcüstanın tarixi-coğrafi rayonları ilə tanışlıq

2. Əhalinin geyiminin, yaşadıqları evlərinin və ənənələrinin öyrənilməsi tarixi-coğrafi rayonların əsasında

Nəticələr və indikatorlar:

1. Şagird tarixi-coğrafi rayon anlayışını müəyyənləşdirə bilər.
2. Şagird geyimi, tarixi-coğrafi rayonların əsasında yaşayış və təsərrüfat binalarını fərqləndirir.
3. Konturlu xəritədə iş və xəritədə tarixi-coğrafi rayonların sərhədlərinin müəyyənləşdirir

Metod: a. Mətnin və başqa materialın çatdırılması

- b. qrup işi
- c. sinif qarşısında təqdimat
- d. müstəqil iş bacarıq-

vərdişlərinin işlənilməsi

Resurs: xəritə, mətn, Gürcüstanın tarixi-coğrafi regionlarının əsasında etnoqrafik şəkillər (geyim, yaşayış və ya tikililərin şəkilləri), yapışqan, qayçı

Fəallıq #1 Müəllim sinfi qruplara bölür və şagirdlərə mətn, xəritə paylayır və tapşırır ki, Gürcüstanın tarixi-coğrafi regionlarını müəyyənləşdirsinlər

Fəallıq #2 Müəllim şagirdlərə xəritəni, etnoqrafik şəkilləri (geyim və yaşayış və ya təsərrüfat tikililərinin şəkilləri) paylayır və tapşırır ki, kəsilən şəkilləri tarixi-coğrafi regionlara uyğun olaraq yapışdırınsınlar (məs. Acar geyimi geyəni Acarıstanın yerinə

yapışdırın, oda-evi Qərbi Gürcüstanın yerinə və Şərqi Gürcüstanın yerinə zal şəklini yapışdırınsınlar və s.).

Fəallıq #3 Müəllim qruplara konturlu xəritələr paylayır. Qruplardan birinə binaların şəklini paylayır (oda, zal, “sabdzelı”, “beğeli”...), digər qrupa geyim şəkillərini, üçüncü qrupa isə yalnız tarixi-coğrafi rayonların adlarını. Şagirdlər qruplarda qeyd edilən materialı konturlu xəritəyə yapışdırılmalı və ümumi nəticədə sinif tərəfindən bir-bir nüsxəni təqdim edirlər.

Mətn: Gürcüstan iki ən qədim dövlətçilik vahidi – Kolxeti və İberianın birləşməsi ilə yaranmışdır. Əsrlər ərzində Gürcüstanın tarixi-coğrafi rayonları formalaşdı, buna da Gürcüstanın coğrafi yerləşməsi və relyef şərait yaratdı. Abxaziya qərbdə yerləşir, sonra Svaneti, Raça və Leçxumi gəlir, Qara dənizin şərq sahilini Quriya və Acarıstan tutur. Acarıstandan cənubda tarixi əyalətlər yerləşirdi: Lazeti, Klarceti, Kola, Artaani, Tao, Şavşeti (indi bu ərazilər yeni Türkiyənin tərkibindədirlər). Gürcüstanın mərkəzi hissəsini Kartli tutur. Ondən qərbdə İmereti yerləşir, cənub-qərbdə isə Samsxe-Cavaxeti. Kartlidən şərqə Kaxeti və Hereti yerləşir (onun bir hissəsi – Saingilo, hal-hazırda Azərbaycan ərazisindədir), Kaxetinin dağlıq ərazisini Tuşeti-Pşavi-Xevsureti tutur.

Bu regionların hər birində geyim, yaşayış və təsərrüfat tikililərinin özünəməxsus üslubu formalaşdı, buna səbəb isə tarixi proseslər və coğrafi yerləşmə idi, hansında qeyd edilən rayonların sərhədləri formalaşmışdı. Onların bütövlüyü ümumi gürcü tarixi-etnoqrafik növləri təqdim edir.

Tapşırıq: şagirdlərin qruplarına tapşırıq verilir, bu iş yerinə yetirildikdən sonra qruplardan hər birinin məruzəçisi qeyd edilən mövzu haqqında təqdimatı nümayiş etdirir.

Qiymətləndirmə: (10 ballıq sistem)

1. Qrup işinin qiymətləndirilməsi (qrup işi bacarığı, qrup üzvləri ilə əməkdaşlıq, qərarların qəbul edilməsində iştirak etmək 0-1-2 bal)

2. Fərdi işin qiymətləndirilməsi (müəllim hər düzgün verilən cavabı qiymətləndirir 0-1-2 bal)

3. Təqdimat (müəllim şagirdin müstəqil fikir, fikir söylənilməsi və düzgün müzakirə etmək bacarığını qiymətləndirir 0-1-2 bal)

4. Xəritədə istiqamətlənmə bacarığı 0-1-2 bal

5. Konturlu xəritədə iş bacarığı 0-1-2 bal

İstifadə edilən ədəbiyyat:

1. İkidilli təhsil, Müəllimlər üçün stolüstü kitabça, redaktorlar: Ş. Tabatadze və K. Qoçitaşvili, 2001
2. “İkidilli təhsil” jurnalı #4, 2010
3. Milli azlıqların çoxdilli təhsil yolu ilə inteqrasiyaları, siyasi sənəd, 2009
4. L. Axvlediani, M. İnasaridze, N. Şaraşenidze, K. Qabunia, Dilin və fənnin inteqrativ tədrisi ümumtəhsil məktəblərin baza və orta pillələrində, tarix, Tbilisi., 2010
5. M. İnasaridze, N. Şaraşenidze, Q. Qaxeladze, Dilin və fənnin ibtidai məktəbdə inteqrativ təlimiç Tb., 2010
6. N. Canaşia, N. İmedadze, S. Qorqodze, İnkişaf və təlim nəzəriyyələri, köməkçi vəsait, 2008

David Chochishvili

*Doctor of Historical Sciences
Professor of Gori State Teaching University
Trainer of bilingual education*

Some Issues of History Teaching at Bilingual Schools

ABSTRACT

Bilingual education is an approved method in many countries of the modern society and it is used effectively. Bilingual education takes place from 2004 in Georgia, when one of the international organizations called “Simera” started implementations of bilingual education programs in four non Georgian schools of different regions.

In our reality bilingual education requires much more responsibility from school administration than it is in monolingual schools. This happens because the management of bilingual schools involves a whole risk-factors related to pupils, parents and society in general.

At the beginning when teaching of social sciences in state language at bilingual schools had a many skeptics. They state that the teaching social subjects requires a great storage of lexical. But phraseological clichés in the process of the exact and natural sciences teaching gives less opportunity to carry out the various simulations and interactive activities in class room. But it is extremely important to be focused on pupils’ cognitive skills, create peaceful work atmosphere and support to preserve national identity of each students.